

Laická lingvistika v uměleckých textech – přehled¹

Lay linguistics in artistic texts – an overview

AGATA RECLIK

Ostravská univerzita

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9743-6131>

E-mail: Agata.Reclik@osu.cz

Abstract: The presented study focuses on defining the field of folk linguistics and outlining existing approaches to this topic within the Czech context. Lay linguistics is an interdisciplinary field aimed at exploring the linguistic interests of the general public, specifically reflecting its perceptions and uses of language. The text introduces theoretical frameworks and methodological approaches that have been developed in the Czech Republic so far. The study also includes an examination of artistic texts and art opinion journalism as potential materials for research in lay linguistics. The results highlight the importance of incorporating lay perspectives into linguistic research, as these views can offer new insights into complex language phenomena. Engaging with public reflections not only deepens professional understanding of language but also fosters a more open and effective dialogue between linguists and the public.

¹ Studie vznikla s podporou grantového projektu č. SGS02/FF/2024 „Česká lingvistika 21. století – rozhovory, témata, analýzy“ (řešeného na Filozofické fakultě Ostravské univerzity).

Abstrakt: Předkládaná studie se zaměřuje na vymezení oboru laické lingvistiky a prezentaci dosavadních přístupů k této problematice v českém prostředí. Laická lingvistika je mezioborová disciplína zaměřená na zkoumání lingvistických zájmů širší veřejnosti, tedy na reflexi jejího vnímání a používání jazyka. V textu jsou představeny teoretické rámce a metodologické přístupy, které byly dosud v českém prostředí rozvinuty. Studie rovněž zahrnuje prezentaci uměleckých textů (a textů umělecké publicistiky) jako potenciálního materiálu pro výzkum v oblasti laické jazykovědy. Závěry ukazují, jak zásadní je zahrnutí laické perspektivy do lingvistického výzkumu, neboť tyto názory mohou nabídnout nové úhly pohledu na složité jazykové jevy. Zapojení reflexy širší veřejnosti tak nejen prohlubuje odborné porozumění jazyku, ale také podporuje vytvoření otevřenějšího a efektivnějšího dialogu mezi lingvisty a veřejností.

Keywords: art opinion journalism, Czech language, folk linguistics, literary text, non-expert reflections of language

Klíčová slova: umělecká publicistika, český jazyk, laická lingvistika, umělecký text, neodborné reflexe jazyka

1. Úvod: vymezení oboru

Studie se soustředí na laickou lingvistiku, což je disciplína, která se zabývá zkoumáním nelingvistických názorů na jazyk. Hlavním záměrem je představit její základní vymezení, popsat dosavadní vývoj a typologii výzkumů, které byly v tomto oboru realizovány, a analyzovat aktuální trendy. Pozornost je věnována rozdílu mezi výzkumy, které explicitně pracují s konceptem laické lingvistiky, a těmi, jež se zaměřují na nelingvistické názory na jazyk, aniž by tuto disciplínu přímo reflektovaly. Součástí studie je rovněž představení uměleckých textů a textů umělecké publicistiky jako specifického materiálu pro zkoumání laických názorů na jazyk. Cílem studie je tedy zdůraznit význam laické lingvistiky jako samostatného vědního oboru, který má přínos nejen pro jazykovědu, ale také pro další humanitní a sociální vědy.

Čeština a její studium jsou obvykle považovány za doménu bohemistů, kteří na jazyk nahlíží z odborné perspektivy. Nicméně jazyk hraje důležitou roli také v životě běžných uživatelů, kteří s ním často

pracují bez formálního vzdělání v lingvistice. Neodborné reflexe jazykových a jazykovědných otázek se v lingvistickém výzkumu začínají těšit rostoucí pozornosti. Jazykové názory laiků mohou nabízet zajímavé vhledy do toho, jak je čeština vnímána mimo akademickou a odbornou sféru. Současná lingvistika proto laické teorie neodmítá, ale naopak uznává jejich důležitost jako součást širšího jazykového povědomí (např. Dufek a kol., 2022). Laická lingvistika často kombinuje prvky vědeckých teorií, se kterými se uživatelé jazyka setkávají ve škole, s vlastním intuitivním chápáním jazyka. V českém prostředí, kde povinná školní docházka zahrnuje určité lingvistické vzdělání, nejsou tyto hranice mezi odbornými a laickými názory vždy zřetelné (Saicová Římalová, 2020, s. 25). Přestože například spisovatelé a publicisté nemají formální vzdělání v bohemistice, jejich názory na jazyk mohou mít významný dopad na veřejné mínění a jazykovou kulturu (Reclík, 2024, s. 18). Tato oblast tedy zahrnuje širokou škálu názorů, od intuitivních a neodborných až po ty, které jsou založeny na určité míře odborného vzdělání.

V současnosti existují dvě hlavní teoretické linie definující laickou lingvistiku v kontextu jazykovědy. První linie ji považuje za specifickou oblast lingvistiky zaměřenou na zkoumání jazykového myšlení a reflexe u neodborníků, tedy těch, kteří nemají odborné jazykovědné vzdělání (Saicová Římalová, 2020, s. 25). Tento přístup se zaměřuje na to, jak jednotlivci, kteří denně používají jazyk, vnímají jeho strukturu, funkce a vývoj z perspektivy nezátížené vědeckými teoriemi, ale vycházející z každodenní jazykové praxe (srov. Niedzielski a Preston, 2003). Druhá linie propojuje laickou lingvistiku s různými jazykovědnými obory, jako je například aplikovaná lingvistika a sociolingvistika. V těchto oblastech se uplatňují různé přístupy, například teorie jazykového povědomí, otázky jazykové akvizice či teorie sociální reprezentace (srov. Świerczewska, 2022). Jednou z možných oblastí výzkumu je analýza osvojování jazykových dovedností jednotlivci a způsobů, jak se tyto dovednosti projevují v různých situacích, například při učení cizího jazyka nebo v různých sociálních kontextech (srov. Stegu, Preston, Wilton a Finkbeiner, 2018). Tyto

teoretické linie nejen obohacují diskusi o laické lingvistice, ale také ukazují, jak důležité je zohlednit běžné, rozuměj laické jazykové uvažování a reflexe, které mohou přispět k širšímu chápání jazykových jevů. Propojení těchto oborů může napomoci vytvoření komplexnějšího obrazu o tom, jak jazyk funguje v různých kontextech a jaké faktory ovlivňují jazykové praktiky jednotlivců.

Terminologie pro popis neodborných jazykových názorů není jednoznačná a liší se napříč jazykovými prostředími. V české lingvistice se používá několik termínů, které reflektují různé aspekty tohoto fenoménu. Nejčastěji se objevují označení jako *laická lingvistika*, *lidová lingvistika* nebo *naivní lingvistika* (Saicová Římalová, 2020; Dufek a kol., 2022). V angličtině se pro tuto oblast používá termín *folk linguistics* (Niedzielski a Preston, 2003), v němčině *Laien-Linguistik* (Antos, 1996), v polštině *językoznawstwo naiwne* nebo *językoznawstwo potoczne* (Maćkiewicz, 2008; Świerczewska, 2022) a v ruštině *народная лингвистика* či *наивная лингвистика* (Bondarenko, 2016; Poliničenko, 2012). Dalším termínem často používaným v této oblasti je *lidová etymologie* (Rejzek, 2009; Večerka a kol., 2006), anglicky *folk/popular etymology* (Malkiel, 1993), německy *Volksetymologie* (Olschansky, 1996), polsky *etymologia ludowa* (Cienkowski, 1972; Długosz, 1991), rusky *ložnaja etimologija* (Pokrovskij, 1981). Toto označení se vztahuje k laickým výkladům původu slov, které bývají často nepřesné. V češtině se také můžeme setkat s pojmy *jazykové pověry* (Hausenblas, 2003) a *lidový/insitní jazykozpyt* (Čmejrková, 1992; Šimandl, 1999), v maďarštině se podobné jevy označují jako *nyelvi babonák* (Domonkosi, 2007). Kromě uvedených termínů se v oblasti laické lingvistiky objevují i výzkumy zaměřené na *jazykové ideologie* (Múcsková, 2017) nebo koncepty jako *jazykový obraz světa* (Vaňková a kol., 2005) či *jazykové povědomí* (Horecký, 1991; Dolník, 2003). Lze tedy konstatovat, že ačkoliv některé z uvedených výrazů přímo neodkazují na laickou lingvistiku, stále se zaměřují na to, jak jazyk ovlivňuje vnímání světa a jak si ho jeho uživatelé včleňují do širšího společenského kontextu. Tím se rovněž řadí do stejné oblasti výzkumu.

2. Laická lingvistika: vývoj, výzkum a aktuální trendy

Neodborné jazykové teorie začaly být předmětem zájmu lingvistů zhruba od poloviny 20. století. Za prvního významného autora, který se této problematice věnoval, je považován německý jazykovědec žijící v USA Henry Hoenigswald, jenž poprvé použil termín *folk linguistics* (Niedzielski, Preston, 2003, s. 2–5). V českém prostředí však dosud existuje pouze několik publikací, které přímo používají termín *laická lingvistika*. První takovou zmínku nalezneme v práci Pavla Nováka s názvem *O smysl diskuse o mluvené češtině* (Novák, 1962, s. 268). Novák zde zdůrazňuje důležitost zkoumání laické lingvistiky pro jazykovou kulturu šedesátých let 20. století a uvádí, že dopisy a dotazy zasílané jazykové poradně představují cenný zdroj k pochopení jazykové situace dané doby. Zároveň si je vědom omezení vyplývajících z toho, že tyto zdroje nezahrnují názory všech uživatelů jazyka. Autorem další publikace, v níž je přímo diskutován termín laická lingvistika, je Jiří Šimandl, který se na tuto disciplínu dívá z jiného úhlu pohledu; autory neodborných reflexí vnímá jako poučené uživatele jazyka (Šimandl, 1999, s. 161). Navrhuje alternativní název pro laickou lingvistiku, který odráží polistopadový odklon od preskriptivních přístupů a zájem o deskriptivní analýzu jazyka. Termín *insitní jazykozpyt* považuje za méně zatížený negativními konotacemi spojenými s pojmem laická lingvistika, který může podle něj vyvolávat dojem neškolenosti a nedostatečné znalosti (Šimandl, 1999, s. 161–162). Podrobnějšímu zkoumání otázek laické lingvistiky se věnuje Irena Vaňková ve své knize *Nádobá plná řeči* (Vaňková, 2007). V rámci výzkumu jazykového obrazu světa však volí jiný termín, konkrétně se zaměřuje na koncept naivní lingvistiky, přičemž klade důraz na vztah mezi jazykem, myšlením a realitou. Laická lingvistika je zde chápána jako prostředek k porozumění tomu, jak lidé intuitivně používají jazyk a jaké významy mu přisuzují. Vaňková poukazuje na to, že jazyk není pouze nástrojem komunikace, ale také zrcadlem lidské identity a kultury. Tímto způsobem laická lingvistika obohacuje lingvistické výzkumy a funguje jako spojnice mezi teoretickými koncepty a prak-

tickým používáním jazyka, což přispívá k lepšímu porozumění jeho komplexitě jako nedílné součásti lidské existence (Vaňková, 2007, s. 112–127). Publikace se zaměřuje na metajazyk a conceptualizaci jazyka v různých oblastech, např. spisovný jazyk, beletrie a dialekty. Termíny z oblasti laické lingvistiky, např. *laické jazykové vědomí*, jsou používány rovněž Františkem Danešem v monografii *Kultura a struktura českého jazyka* (Daneš, 2009, s. 7–17), kde okrajově analyzuje laické postoje k jazyku a zkoumá, jak mluvčí vnímají vybrané jazykové jevy, např. význam češtiny jako mateřského jazyka.

V posledním desetiletí se zájem o laickou perspektivu v jazykovém výzkumu výrazně zvyšuje, což reflektuje rostoucí uznání významu jazykového myšlení neodborníků. Tento posun naznačuje, že laická lingvistika se stává důležitým nástrojem pro porozumění dynamice jazykových změn a kulturních fenoménů, jež ovlivňují jazykový vývoj. Tomuto tématu se aktivně věnují čeští jazykovědci z oddělení jazykové kultury Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v.v.i. (dále jen ÚJČ AV ČR) a Ústavu českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, včetně Lucie Saicové Římalové, Hany Mžourkové, Ondřeje Dufka, Kláry Dvořákové, Martina Beneše, Barbory Martinkovičové, Kamily Smejkalové a Veroniky Štěpánové, kteří se shodují na používání termínu laická jazykověda. Zcela zásadní je například studie Lucie Saicové Římalové (Saicová Římalová, 2020), v níž analyzuje laická pravidla, jež se objevila v diskusích českých mluvčích na tzv. mateřských internetových stránkách. Jako vůbec první zde definuje laickou lingvistiku jako subdisciplínu jazykovědy a poskytuje charakteristiku uživatelů jazyka, kteří laické představy vytvářejí. Kromě toho se Saicová Římalová věnuje také *laické stylistice*, tedy vnímání jazykového stylu z pohledu laiků. Ve svém výzkumu této problematiky se zaměřila na reflexi novoročních a vánočních projevů politiků (Saicová Římalová, 2022).

Další studie, které přímo pracují s poznatky laické lingvistiky, se často soustředí na neodborná pravidla vycházející z představ tazatelů jazykového poradenství ÚJČ AV ČR. Příkladem je výzkum Hany

Mžourkové, která analyzuje laická pravidla na základě telefonických nahrávek tvořících databázi jazykových dotazů. Autorka zkoumá, jak (a zda) by se laické názory mohly uplatnit v rámci jazykové regulace jako potenciální zdroj pro normu kultivovaného jazyka (Mžourková, 2018). Nejnovější kolektivní publikace pracovníků jazykové poradny, *Jazyková poradna, dobrý den. O češtině a jejích uživatelích* (Dufek a kol., 2022), se rovněž zaměřuje na analýzu telefonických dotazů od uživatelů bez odborného jazykového vzdělání. Autoři porovnávají laické a profesní vnímání jazykových změn, kodifikace a přejímky v češtině. Nelze opomenout, že se v úvodu pokoušejí také o charakteristiku oboru laické lingvistiky, přičemž navazují na již uvedené definice, zejména na vymezení jazykovědkyně Lucie Saicové Římalové. Autoři se však neomezují pouze na tento přístup k tématu, ale také zohledňují poznatky interaktivní sociolingvistiky (analýza jazykových interakcí viz Dufek a kol., 2022, s. 28–29) a teorie jazykového managementu (analýza metajazykových aktivit uživatelů jazyka viz Dufek a kol., 2022, s. 29–30). Dále se zaměřují na popis jiných konceptů, které označují jako „koncepty-termíny“, např. *postoje k jazyku, přesvědčení o jazyce, konceptualizaci jazyka a jazykové ideologie* (viz Dufek a kol., 2022, s. 30–32).

V českém prostředí existuje několik publikací, které se sice přímo nezabývají laickou lingvistikou, tedy ji nepovažují za samostatnou disciplínu a nepracují s termínem laická lingvistika, přesto se jí však tematicky dotýkají. Již v šedesátých letech 20. století Antonín Tejnor analyzoval dotazy zasílané jazykové poradně a zvažoval, zda by tyto poznatky mohly být využity pro pravopisnou komisi (Tejnor, 1969). Jan Chloupek se ve své publikaci *Pověry o češtině* (Chloupek, 1968) zabývá neobornými jazykovými názory a charakterizuje české laické jazykové teorie, které nazývá pověrami. Uvádí například tehdejší hodnocení spisovné češtiny jako zastaralé a přístup k českým nářečím, která byla na jedné straně vnímána jako zdroj ryzích jazykových forem, a na druhé straně jako nositel nespisovných prvků. Tento koncept dále rozvíjí Karel Hausenblas ve svém textu *Pověry o jazyce* (Hausenblas, 2003), kde se zaměřuje na představy ovlivněné osobním jazy-

kovým citem, např. otázky jazykové čistoty, dobový úpadek jazyka a rozdíly mezi tzv. spisovnou Moravou a nespisovnými Čechami.

Jak již bylo zmíněno výše, tématu laické lingvistiky se rovněž věnují publikace vzniklé po roce 2000. Některé z nich se zaměřují na aspekty této problematiky, aniž by ji však explicitně definovaly jako samostatný obor. Například Barbora Hošková a Barbora Šmídová ve studii *Vadí, nevadí* (Hošková a Šmídová, 2005) publikované v monotematickém čísle časopisu *Čeština doma a ve světě*, které se věnuje právě neodborným reflexím jazyka, zkoumají laické názory na jazyk, aniž by se laické lingvistice přímo věnovaly. Podobně studie autorů Martina Beneše, Martina Proška, Kamily Smejkalové a Veroniky Štěpánové s názvem *Interaction between language users and a language consulting centre: Challenges for language management theory and research* (Beneš, Prošek, Smejkalová a Štěpánová, 2017) nabízí zajímavé pohledy na interakci mezi uživateli jazyka a jazykovými poradnami, přičemž tento text rovněž nepoužívá terminologii laické lingvistiky. V oblasti vlastních jmen lze zmínit tematické číslo časopisu *Acta onomastica* (roč. 63, č. 2, 2022) věnované problematice lidové etymologie (viz níže) či práci Terezy Svojsíkové, která se zaměřuje na názory vybrané skupiny internetové veřejnosti na přechylování cizích ženských příjmení a označuje tento typ laických jazykových reflexí jako *pohled běžných uživatelů jazyka* (Svojsíková, 2013, s. 27).

3. Lidová etymologie jako součást laické lingvistiky?

V českém prostředí se zájem o neodborné jazykové reflexe často zaměřuje na specifické oblasti, přičemž jednou z nejčastějších je lidová (či bakalářská) etymologie, která však přímo nevyužívá teorii laické lingvistiky. Termín bakalářská etymologie poprvé použil Václav Machek v roce 1947 v časopise *Naše řeč*, kde analyzoval různé lidové výklady slov: „Mylné je i běžné odvozování (které slyším s několika stran), že slovo kocanda je z německého *Gott sei Dank* (viz NŘ XVIII, 121) nebo z *Gott sei da* (tak překlátena vskutku jedna víska u Žďáru), neboť kocandy máme i v krajích čistě českých, Němci

však své kocandy takto nenazývají; rovněž tak *ganz am Ende* (viz NŘ XVIII, 253). Toto vše jsou zkrátka typické etymologie „bakalářské“ (Machek, 1947, s. 92). Zvláštní pozornost této problematice věnovali Světlá Čmejrková a Jiří Rejzek. Světlá Čmejrková ve své publikaci *Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem)* (Čmejrková, 1992) představuje koncept lidového jazykozpytu, který označuje za předvědecké hodnocení jazyků založené na estetických hodnotách a snahách o zachování jazykové čistoty. Tento pojem má za cíl odlišit dané téma od vědeckého přístupu a předejít záměně s termínem lidová jazykověda. Jiří Rejzek se ve své monografii *Lidová etymologie v češtině* (Rejzek, 2009) zaměřuje na teoretické základy, klasifikaci a terminologii lidové etymologie a zároveň reflektuje kritiku terminologické nejednotnosti ze strany lingvistů (Rejzek, 2009, s. 17–21).

V souvislosti s odlišnostmi v užívání termínů v rámci lidové etymologie je důležité zmínit publikace Jaroslava Davida a Žanety Dvořákové, které se zabývají tímto problémem v české onomastice. Jaroslav David ve své studii *Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym)* (David, 2010) navrhuje sjednotit pojmy lidová etymologie a bakalářská etymologie pod termín *nevědecká etymologie*. Tento návrh má za cíl odstranit terminologické rozpory, protože lidová etymologie obvykle zahrnuje neintencionální výklady, zatímco bakalářská etymologie se vztahuje na výklady jednotlivců s humanitním či jazykovým vzděláním. Autor rovněž upozorňuje na časté zaměňování těchto označení, přičemž termín lidová etymologie je používán častěji. Žaneta Dvořáková v textu *K termínu „lidová etymologie“ v české onomastice* (Dvořáková, 2022) poukazuje na to, že čeští lingvisté, kteří se zabývají vlastními jmény, nadále preferují termín lidová etymologie, i když se objevují snahy o jeho nahrazení termíny jako *lidové výklady* nebo *nevědecká etymologie*. Problematika lidové etymologie se stala předmětem zájmu v několika dalších výzkumech, což ukazuje, že není jen okrajovým tématem, ale důležitým fenoménem, který reflektuje jazykové vědomí a kulturní identitu uživatelů. Například Pavel Štěpán ve své studii *Výklady místních*

jmen na oficiálních webových stránkách obcí (Štěpán, 2022) analyzuje, jak jsou prezentována toponyma, tedy názvy geografických míst, na oficiálních webových platformách.

4. Umělecký text jako materiál výzkumu laické lingvistiky

Cenný materiál pro výzkum zaměřený na neodborné představy o jazyce nabízí umělecké texty. Reflexe jazykových problémů se v nich objevují ve značné míře a nacházejí se v různých formách uměleckého vyjádření, jako jsou povídky, romány a další literární žánry (Reclik, 2024, s. 29–30). Příkladem může být Svatopluk Čech (1846–1908), významný český spisovatel druhé poloviny 19. století, který se ve své tvorbě zahrnující širokou škálu témat intenzivně věnoval rovněž dobovým jazykovým otázkám. Například v Čechových broučkářkách, tedy dvou románech pojednávajících o osudech pana Matěje Broučka, nacházíme kritické pohledy na jazykový purismus, k němuž se autor vyjadřuje pomocí popisu podivné řeči Měsíčníků (Čech, 2016, s. 89–91; srov. Flajšhans, 1917). Dalším příkladem může být jedna z Čechových povídek, *Tajemný člověk* (1881), která humorně konfrontuje soudobou měšťanskou salonní společnost prostřednictvím postavy pana Hladkého (Čech, 1904, s. 83–89). Tento hrdina se ve svých konverzacích snaží prosazovat slova a fráze doporučené jazykovými brusiči, což na čtenáře působí nejen komicky a zastarale, ale také nevhodně.

Specifickým druhem uměleckého textu je umělecká publicistika, která se nachází na pomezí žurnalistiky a literární tvorby. Tato forma vychází z tradičního pojetí uměleckého textu, v němž dominuje estetická funkce motivovaná záměrem autora, zároveň však obsahuje i informativní a persvazivní složky (Hoffmannová, 2016, s. 396–397). V rámci této literární kategorie lze tedy analyzovat črty, fejetony a další žánry, které kombinují publicistické a estetické prostředky. V kontextu laické lingvistiky je obzvláště důležité sledovat v nich subjektivitu autorů, která hraje klíčovou roli v jejich reflexích jazyka a vnímání aktuálních jazykových problémů. Příkladem může být tvor-

ba Karla Poláčka, konkrétně jeho eseje, fejetony a sloupky. Například v jednom ze svých fejetonů nazvaném *Paní službukonajícová* (1931) ironicky kritizuje nadměrné používání zdvořilostních fráží a přehnanou konvenčnost v projevech společnosti (Poláček, 2001, s. 703–705). V textu *Tři tečky* (1925) se Poláček zaměřuje na zneužívání interpunkčních znamének, zejména na to, jak tři tečky v brakové literatuře často vyjadřovaly sentimentalitu a nepřímou výpověď. V žurnalistice však byly naopak využívány ke zdůraznění nesouhlasu, posměchu či skryté zášti vůči politickým odpůrcům (Poláček, 2001, s. 276–279). Tímto způsobem texty umělecké publicistiky poskytují cenný materiál pro zkoumání, jak byla jazyková praxe vnímána v určitém historickém období a které laické představy o jazyce byly dobově rozšířeny. Analýza literárních děl může významně přispět k hlubšímu pochopení vztahu mezi jazykem a literaturou nejen z estetického a jazykového hlediska, ale i z pohledu širších společenských a kulturních souvislostí.

Výzkum v rámci laické lingvistiky se tedy může zaměřit na postoje spisovatelů k jazykovým otázkám a zasadit je do širšího kontextu. Lingvisté, kteří se touto oblastí zabývají, sledují, jak laické názory ovlivňují nejen veřejné mínění, ale také samotný vývoj jazyka. To umožňuje hlubší porozumění tomu, jak literární a publicistická tvorba může přispívat k proměnám různých jazykových jevů. Příkladem je článek Světlý Čmejrkové *Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem)* (Čmejrková, 1992), o němž jsme již psali výše. Autorka v něm rozebírá názory Karla Čapka a Pavla Eisnera, kteří kritizovali výrazy vnímané jako cizorodé. Čmejrková v této souvislosti poukazuje na fenomén lidové etymologie, a tím přispívá k pochopení, jak mohly spisovatelské představy o původu slov formovat a ovlivňovat veřejné debaty o hodnocení slov.

Výrazným příkladem vnímání a hodnocení laických názorů spisovatelů na jazyk jsou práce bohemisty Alexandra Sticha, který v devadesátých letech 20. století aktivně sledoval diskuse o pravopisu, do nichž se zapojovali nejen odborníci, ale také laická veřejnost. Obec spisovatelů projevovala výrazný zájem o tvorbu nových pravopisných

pravidel a již v roce 1990 uspořádala setkání s představiteli ÚJČ AV ČR, na kterém se intenzivně diskutovalo o navrhovaných reformách. Tyto debaty odhalily střet mezi zastánci změn a těmi, kdo obhajovali zachování stávající pravopisné kontinuity a tradic². Příprava a vznik posledních *Pravidel českého pravopisu* (1993) byly široce sledovány a komentovány spisovateli rovněž v českém tisku, včetně *Lidových novin*, *Mladé fronty Dnes* a *Rudého práva* (Bermel, 2007, s. 162–163). Debatu v *Literárních novinách*, která se nezaměřovala na hodnocení jednotlivých pravopisných změn, ale na otázku vhodnosti reformy, zahájila Stichova polemika *Ať žije český furor orthographicus* (Stich, 2004, s. 11–19). V ní autor upozorňuje na to, že kladení velkého důrazu na dodržování správného pravopisu je charakteristickým jevem českého jazykového prostředí a veřejné diskuze o pravopisných otázkách často slouží jako záminka pro vyjadřování názorů, které se tomuto tématu přímo nevěnují. Stich také poznamenal, že tohoto typu pravopisné reflexe si povšiml již spisovatel Karel Havlíček Borovský v 19. století, když jej označil jako „chorobu furor orthographicus“ (Stich, 2004, s. 17).

Alexandr Stich se zajímal o vnímání jazykových otázek spisovateli a širší veřejností i v dalších publicistických textech. Ve statí *Jak mluvíme a co si o tom myslíme* (Stich, 2004, s. 26–32) se zabývá problematikou jazykové kodifikace, tedy veřejným a lingvistickým pohledem na rozdělení češtiny na spisovnou a nespisovnou. V příspěvku *Země beze jména?* (Stich, 2004, s. 228–232), pojmenovaném podle meziválečného souboru reportáží Ivana Olbrachta z Podkarpatské Rusi, se věnuje popřevratové debatě o názvu „Česko“ a komentuje názor spisovatele Václava Jamky, který podporoval striktní dodržování preferované podoby tohoto názvu (srov. Drkošová a Místecký, 2022). Ve svých úvahách o tehdejších pravopisných polemikách Stich analyzuje

² Po zavedení nových *Pravidel českého pravopisu* v roce 1993 převažovaly mezi spisovateli kritické výhrady proti pravopisné reformě. Předseda rady Obce spisovatelů prozaik Karel Pecka dokonce v článku *Nová pravidla chaosu* doporučil tyto reformy ignorovat (Bermel, 2007, s. 160, 165–166).

názory spisovatelů jak z minulosti, například pravopisné kuriozity Josefa Svatopluka Machara (Stich, 2004, s. 121–122) nebo humoristické texty Ignáta Herrmana pod pseudonymem Vavřinec Lebeda (Stich, 2004, s. 118–126), tak ze současnosti. Zmínil komentář Ludvíka Vaculíka, který považoval psaní velkých písmen za nadbytečné, pokud jedinečnost jevu vyplývá už z jeho pojmenování (Stich, 2004, s. 55–56). Všiml si také postoje prozaika Michala Ajvaze, který odmítal jakékoli jazykové regulace a zastával názor, že by se pravopis měl přirozeně vyvíjet (Stich, 2004, s. 118–126). Alexandr Stich tedy poukazyval na rozmanitost postojů literátů k jazykovým otázkám, která se pohybovala od volnějších po přísnější přístupy. Ve svých textech opakovaně zdůrazňoval, že výzkum veřejného mínění není spolehlivým nástrojem pro řešení jazykových problémů, neboť představy mluvčích o jazyce často neodpovídají skutečné jazykové praxi. Toto zjištění upozorňuje na důležitost rozlišovat mezi teoretickými názory a praktickým užíváním jazyka v každodenním životě (Stich, 2004, s. 30–31).

Reflexe jazyka v české literární tvorbě byly předmětem zájmu i dalších lingvistů, jak dokládají příspěvky v odborných jazykovědných časopisech. Příkladem lze uvést studie Václava Flajšhansa *Měsíční čeština* (Flajšhans, 1917), Karla Hausenblase *Řeč o řeči v Nerudově povídce U tří lilii* (Hausenblas, 1977) a Aloise Jedličky *Jazykové a jazykovědné zájmy Karla Čapka* (Jedlička, 1991). Reakce lingvistů na jazykové reflexe spisovatelů byly v průběhu 20. století uveřejňovány také v lingvistických časopisech, zejména v *Naší řeči* a *Slově a slovesnosti*.

Náš výzkum reflexe jazykové problematiky vybranými českými spisovateli, konkrétně disertační práce *Jazyková a jazykovědná problematika a její reflexe v díle vybraných českých spisovatelů* (Reclik, 2024), se zaměřil nejen na názory těchto osobností na jazykovou problematiku, ale také na to, jak byly postoje spisovatelů prezentovány v lingvistických časopisech *Naše řeč* a *Slovo a slovesnost* (Reclik, 2024, s. 180–198; Rupiňská, 2021). Výzkum ukázal, že do roku 1948 se v obou časopisech názory spisovatelů na češtinu pravidelně objevo-

valy. Jejich autoři se zaměřovali hlavně na otázky jazykových reforem, zejména na očišťování jazyka a teorii dobrého autora (*Naše řeč*), i na strukturalistické teorie (*Slovo a slovesnost*). Jejich reflexe sloužily jako vzory pro správné vnímání a hodnocení mateřského jazyka. Po roce 1948 však zájem spisovatelů o jazykové otázky výrazně poklesl, což se odrazilo v nižším počtu příspěvků na toto téma ve zkoumaných periodikách. Tento pokles lze přičíst nejen politickým a společenským změnám, ale také vzájemnému postupnému vzdalování lingvistického a literárního přístupu k textu a jazyku. Aktivní role spisovatelů v jazykovědných otázkách se tak výrazně oslabila, což se projevilo v menším počtu článků věnovaných jejich jazykovým reflexím. Analýza jazykových a jazykovědných reflexí v dílech Jana Nerudy, Svatopluka Čecha, Karla Čapka a Karla Poláčka rovněž ukázala, že tito spisovatelé nejenže projevovali zájem o jazyk, ale také ovlivňovali veřejné mínění o jeho podobě. Zabývali se například otázkami kodifikace spisovné češtiny, postavením mluveného jazyka, zneužíváním slov, vlivem umění (literatura, divadlo) na český jazyk a reflexí proprií (Reclik, 2024). Mezi otázky týkající se vlastních jmen patřily například vliv městské módy na volbu antroponym, standardizace urbanonym či reklamní funkce proprií (Reclik, 2022, 2023). Oblast reflexe jazykových jevů spisovateli, jak v historickém, tak současném kontextu, se tak ukázala jako cenný zdroj pro porozumění vývoji jazykových standardů a jazykového vědomí v české kultuře.

5. Závěr

Závěrem našeho shrnujícího přehledu lze konstatovat, že laická lingvistika představuje významný a rozvíjející se obor, který se zaměřuje na zkoumání jazykových názorů a reflexí běžných uživatelů jazyka, již nemají formální jazykovědné vzdělání. Tento přístup obohacuje naše chápání jazykových jevů, protože přináší pohledy založené často především na intuici a lišící se od tradičních akademických a vědeckých teorií. Konkrétně v českém prostředí se laická lingvistika stále vyvíjí a nabývá na významu. Je tématem mnoha pu-

blikací a výzkumů zaměřených na různé jazykové a jazykovědné otázky, přičemž se nejčastěji objevují témata spojená s jazykovou kulturou a regulací jazyka. Ačkoli se terminologie a definice mohou lišit, všeobecná shoda spočívá v uznání hodnoty laických reflexí pro jazykový výzkum.

Důležitým aspektem této problematiky je, jak umělecké texty slouží jako materiál pro analýzu jazykových představ a stereotypů, neboť často reflektují širokou škálu jazykových jevů a problémů, jimž společnost čelí. Patří sem například manipulace jazykem prostřednictvím politických či novinářských frází, stejně jako konstruování negativních (typizujících) obrazů určitých sociálních skupin. Umělecká publicistika, literární díla a další formy uměleckého vyjádření nejen dokumentují jazykovou praxi, ale také kriticky reflektují jazykové normy a jejich uplatnění v každodenní komunikaci, čímž přispívají k zachycení přirozeného vývoje jazyka. Tento proces spočívá ve spojení jazykových norem a jejich reálného užívání, což umožňuje, aby jazyk zůstal dynamický, flexibilní a živý, nikoliv strnulý či zastaralý.

Celkově lze říct, že laická lingvistika je obor, který si zaslouží větší pozornost jak ze strany lingvistů, tak i široké veřejnosti. V kontextu neustále se vyvíjejícího jazyka a jeho role v každodenní komunikaci je důležité chápat, jak laické názory přispívají k jazykovému vědomí a kultuře. Je nezbytné pokračovat ve výzkumu, který podporuje vzájemné porozumění mezi odborníky a běžnými uživateli jazyka a přispívá k udržení jazykové rozmanitosti a kultivovanosti.

Literatura

- ANTOS, G. (1996). *Laien-linguistik. Studien zu Sprach- und Kommunikationsproblemen im Alltag*. Tübingen: Niemeyer.
- BENEŠ, M., PROŠEK, M., SMEJKALOVÁ, K. a ŠTĚPÁNOVÁ, V. (2017). Interaction between language users and a language consulting centre: Challenges for language management theory and research. In L. Fairbrother, J. Nekvapil a M. Sloboda (Eds.), *The language management approach* (s. 119–140). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- BERMEL, N. (2007). *Linguistic Authority, Language Ideology, and Metaphor. The Czech Orthography Wars*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- BONDARENKO, E. D. (2016). *Naivnaja lingvistika dialektoslov: etnosocial'nyj lingvističeskij aspekt* (Nepublikovaná disertační práce). Jekaterinburg: Ural'skij federal'nyj universitet imeni pervogo Prezidenta Rossii B. N. El'tsina.
- CIENKOWSKI, W. (1972). *Teoria etymologii ludowej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ČECH, S. (1904 (1881)). Tajemný člověk. In S. Čech, *Sebrané spisy Svatopluka Čecha. Díl XV. Třetí kniha povídek a črt* (s. 83–89). Praha: F. Topič.
- ČECH, S. (2016 (1889)). Pravý výlet pana Broučka do Měsíce. Cestopisné črty od B. Rouska. In S. Čech, *Výlety pana Broučka* (s. 67–152). Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR / Brno: Host.
- ČMEJRKOVÁ, S. (1992). Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem). *Slovo a slovesnost*, 53(1), 56–64.
- DANEŠ, F. (2009). *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum.
- DAVID, J. (2010). Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym). *Naše řeč*, 93(2), 57–70.
- DLUGOSZ, K. (1991). O etymologii ludowej. *Prace Filologiczne*, 36, 271–276.
- DOLNÍK, J. (2003). Jazykové sebedomíe. *Slovenská řeč*, 68(5), 257–271.
- DOMONKOSI, Á. (2007). Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. In A. Domonkosi, I. Lanstyák a I. Posgay (eds.), *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről. Segédkönyvek a nyelvészeti tanulmányozáshoz 71* (s. 141–153). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- DRKOŠOVÁ, V. a MÍSTECKÝ, M. (2022). Od patvaru k superstar: frekvenční a kolokační analýza názvu »česko« v korpusové publicistice z let 1990–2018. *Acta onomastica*, 63(1), 99–115.
- DUFEK, O. a kol. (2022). *Jazyková poradna, dobrý den. O češtině a jejích uživatelích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- DVOŘÁKOVÁ, Ž. (2022). K termínu „lidová etymologie“ v české onomastice. *Acta onomastica*, 63(2), 367–378.
- FLAJŠHANS, V. (1917). Měsíční čeština. *Naše řeč*, 1(8), 234–237.
- HAUSENBLAS, K. (1977). Řeč o řeči v Nerudově povídce »U tří lilii«. *Slovo a slovesnost*, 38(4), 336–339.
- HAUSENBLAS, K. (2003 (1981)). Devět povět o jazyce. In K. Hausenblas. *Miscellanea* (s. 32–36). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2016). Sféra literární komunikace. In J. Hoffmannová, J. Homoláč, E. Chvalovská, L. Jílková, P. Kaderka, P. Mareš a K. Mrázková (eds.), *Stylistika mluvené a psané češtiny* (s. 396–463). Praha: Academia.
- HORECKÝ, J. (1991). Jazykové vedomie. *Jazykovědný časopis*, 42(2), 81–88.

- HOŠKOVÁ, B. a ŠMÍDOVÁ, B. (2005). Vadí, nevadí. *Čeština doma a ve světě*, 13(3–4), 112–117.
- CHLOUPEK, J. (1968). *Pověry o češtině*. Brno: Blok.
- JEDLIČKA, A. (1991). Jazykové a jazykovědné zájmy Karla Čapka. *Naše řeč*, 74(1), 6–15.
- MAĆKIEWICZ, J. (2020). Jak mówimy o mówieniu, czyli językowy model komunikacji werbalnej. *Język a kultura*, 20, 211–223.
- MACHEK, V. (1947). Výklady slov. Kocanda. *Naše řeč*, 31(5–6), 87–98.
- MALKIEL, Y. (1993). *Etymology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MÚCSKOVÁ, G. (2017). O slovenskom purizme a anti-purizme v kontexte jazykových ideológií. In I. Lanstyák, G. Múcsková a J. Tancer (eds.), *Jazyky a jazykové ideológie v kontexte viacjazyčnosti na Slovensku* (s. 39–79). Bratislava: Univerzita Komenského.
- MŽOURKOVÁ, H. (2018). Laická pravidla a jejich místo v jazykové kultuře. In O. Bláha (ed.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 2018. Příspěvky z mezinárodní konference konané ve dnech 18. a 19. října 2018 na Univerzitě Palackého v Olomouci* (s. 195–204). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- NIEDZIELSKI, N. a PRESTON, D. (2003). *Folk linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- NOVÁK, P. (1962). O smysl diskuse o mluvené češtině. *Slovo a slovesnost*, 23(4), 266–272.
- OLSCHANSKY, H. (1996). *Volksetymologie*. Tübingen: Niemeyer.
- POKROVSKIJ, L. L. (1981). Ložnaja etimologija kak odna iz pričín orfografičeskich ošibok. *RjaŠ*, 2, 41–44.
- POLÁČEK, K. (2001 (1925)). Tři tečky. In K. Poláček, *Povídky, sloupky, fejetony* (s. 276–279). Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- POLÁČEK, K. (2001 (1931)). Paní službukonajícová. In K. Poláček, *Povídky, sloupky, fejetony* (s. 703–705). Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- POLINIČENKO, D. J. (2012). *Narodnaja lingvistika i ljubitel'skaja lingvistika. Narodnaja lingvistika: vzgljad nositelja jazyka na jazyk*. Sankt-Peterburg.
- RECLIK, A. (2022). Co naznačuje české jméno? Vlastní jména očima českých spisovatelů. In J. David, T. Klemensová a M. Místeký (eds.), *Od etymologie ke krajině. Onomastika pro 21. století* (s. 193–204). Brno: Host / Ostrava: Ostravská univerzita.
- RECLIK, A. (2023). „Jméno to působilo na mne odjakživa zvláštním kouzlem” – metajazykový pohled na propria v publicistice čtyř českých spisovatelů. *Acta onomastica*, 64(2), 372–387.

- RECLIK, A. (2024). *Jazyková a jazykovědná problematika a její reflexe v díle vybraných českých spisovatelů* (Nepublikovaná dizertační práce). Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra českého jazyka.
- REJZEK, J. (2009). *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.
- RUPÍŇSKA, A. (2021). Nelingvistické reflexe uměleckých textů na stránkách odborných lingvistických časopisů. In *XXIX. Zborník príspevkov z XXIX. kolokvia mladých jazykovedcov* (s. 124–130). Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2020). Laická jazykověda. *Časopis pro moderní filologii*, 102(1), 24–35.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2022). Laická stylistika. *Jazyk a kultura*, 51(13), 175–186.
- STEGU, M., PRESTON, D., WILTON, A. a FINKBEINER, C. (2018). Panel discussion: language awareness vs. Folk linguistics vs. Applied linguistics. *Language awareness*, 27(1–2), 186–196.
- STICH, A. (2004 (1990)). Ať žije český furor orthographicus. In A. Stich, *Jazykověda – věc veřejná* (s. 11–19). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- STICH, A. (2004 (1992)). Jak mluvíme a co si o tom myslíme. In A. Stich, *Jazykověda – věc veřejná* (s. 26–32). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- STICH, A. (2004 (1993)). Dokolečka dokola – o tom českém pravopisu. In A. Stich, *Jazykověda – věc veřejná* (s. 54–63). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- STICH, A. (2004 (1994)). Vavřinec Lebeda o orthographické dobropýsebnosti. In A. Stich, *Jazykověda – věc veřejná* (s. 118–126). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- STICH, A. (2004 (1996)). Země beze jména? In A. Stich, *Jazykověda – věc veřejná* (s. 228–232). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- SVOJSÍKOVÁ, T. (2013). Přechylování cizích ženských příjmení – názory veřejnosti ve vybraných internetových diskuzích. *Jazykovědné aktuality*, 50(1–2), 27–41.
- ŚWIERCZEWSKA, G. (2020). Językoznawstwo naiwne – próba zarysowania teorii nieeksperskiego spojrzenia na język. *Poradnik Językowy*, 773(6), 52–66.
- ŠIMANDL, J. (1999). Insitní, in situ. *Naše řeč*, 82(3), 160–162.
- ŠTĚPÁN, P. (2022). Výklady místních jmen na oficiálních webových stránkách obcí. *Acta onomastica*, 63(2), 464–482.
- TEJNOR, A. (1969). Český pravopis a veřejné mínění. *Naše řeč*, 52(5), 265–285.
- VAŇKOVÁ, I. (2007). *Nádoba plná řeči*. Praha: Karolinum.
- VAŇKOVÁ, I. a kol. (2005). *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum.
- VEČERKA, R. a kol. (2006). *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství